

“Хар бир давлат хизматчиси ҳар куни ўзининг меҳнати билан эгаллаб турган лавозимига лойиқлигини исботлаши керак.

Кўкон адабий мухитдан фарқли ўлароқ Денов адабий мухити XX аср охири ва XXI аср бошларида шаклланди. Фикримизнинг исботи таниқли адабиётшунос олим, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси, Денов туман маънавият тарғибот бўлими раҳбари бўлиб ишлаш давомида каминна тўплаб, нашрга тайёрлаган “Денов тафаккур чароғлари” (Тошкент, Университет, 2010) номли китобдир. Кейинги бир ярим минг йил давомида битилган манбалардан намуналар жамланган кўлингиздаги ўша китоб китобхонлар мулкига айланди. “Денов тафаккур чароғлари”га “Чағониён тараннуми” (Тошкент, “Musiq” нашриёти, 2015) келиб қўшилди. Унда Денов ҳамда Сурхондарёнинг бошқа туманларидаги эътирофга лойиқ бир қатор ижодкорлар асарларидан намуналар жамланган. Устига устак маҳаллий, турли касб-хунар эгалари бўлмиш ижодкорлардан элликтдан ортигининг фото суратлари Денов ҳокимлигидаги хизмат хонамни бетакрор, тенги топилмайдиган музейга айлантирган. Хонанинг бир бурчагида эндигина босмахонадан келтирилган кимларнингдир китоблари уюми. Стол устида кундалик газета ва журналлар тахлами. Менинг эса доим икки кўлим кўксимда, меҳмонга нисбатан “Буюк, хуш келибсиз, хизмат!” Бошқа бир мансабдор қабулидаги қарама-қарши ўлароқ бундай меҳрибон ижодкор қаршида айниқса, ёшлар тилидан бол томади, лабидан табассум аримайди: “Бобо, бобожон!” Биз билган Денов адабий мухитининг маркази шундай фусункор, мафтун этувчи, оханрабо жойдир.

ДЕНОВ АДАБИЙ МУХИТИ

Денов Чағониённинг энг қадим қишлоқларидан бири. Биз яққалам қилаётган адабий мухитнинг ўқ илдизи Чағониён ва ўша қишлоққа бориб тақалиши аксиома. Қадимги Чағониён ҳудуди эса ҳозирги Ўзбекистон Республикасининг Бойсун, Қизирик, Қумқўрғон, Олтинсой, Шўрчи, Денов, Сарийосиё, Узун туманлари ҳамда Тожикистон Республикасининг жанубий-ғарбий қисмларидан иборат. Ёзма тарихий тошбитиклар Абу Бакр ал-Сағоний, Аҳмад ибн Муҳаммад ас-Сағоний, Абу Ҳамид Устурлобий ас-Сағоний, Абу Али Хусайн ибн Аҳмад Салломий, Абул Қосим Али ибн Муҳаммад Искофий, Тохарий, Маъруфий, Абу Мансур Муҳаммад ибн Аҳмад Дақиқий, Абу Али Салломий мисоли таниқли сиймолар Чағониёнда яшаб ўтганлигидан хабар беради. Тўрт минг йиллик Эрон, Турон тарихини, энг қадим афсона, ривоят, қисса, юздан ортиқ дoston, эллик подшолик, тўртта сулола борди-келдиларини кўкларгача кўтарган, олтиш мингта байтдан иборат “Шоҳнома”дай асарнинг муаллифи Абулқосим Фирдавсий умрининг ўттиз уч йилида ёзганларининг дастлабки минг байти ибн Аҳмад Дақиқийники эди, деган. Бу шунчаки оддий эътирофлардан эмас.

Тошкент тарихидан маълум ва машҳур алломалардан бири хожа Убайдуллоҳдир. У хожа Маҳмуднинг ўғли. Хожа Убайдуллоҳнинг бобоси хожа Ҳованд Тахурнинг отаси шайх Умар Боғистонийдир. У ўғли хожа Ҳованд Тахурга шундай насиҳат қилган: “Болам, мулла бўлма, сўфи бўлма, шайх бўлма, бўлгин мусулмон!” Хожа Убайдуллоҳни “мусулмони ким?” деган сўроқнинг жавоби қизиқтириб қолади. Самарқанд, Бухоро, Хирот уламо-фузалолардан сўроғига жўяли жавоб топаолмайди. Ниҳоят ҳалиги сўроққа жавобни у Чағониён, жумладан деновлик Яъқуб Чархий ибн Усмон ибн Мухаммад ибн Муҳаммад Ғазнавий (1363-1447)дан топади: “Фуқаро манфаатлари учун яшамок — мусулмон бўлмок” экан. Ушбу илмий хулосаси билан мавлоно Яъқуб Чархийни Ғарбий Европа ҳам АК-Шликлардан қарийб уч аср илгари “Касаба уюшмалари”га асос яратган дейиш ўринлидир.

Мирзо Улуғбек “Тўрт улус тарихи” (Чўлпон нашриёти, Тошкент — 1993)да ёзганларидай “... Бухоро лафзи “Бух оро” сўзларидан келиб чиққан бўлиб, мўғуллар тилида “илм мажмаи”. Нар бурса, қайсики илму фан, маънавият, моддий ишлаб чиқариш ривож тогган бўлса, етук олим орифлар яшаса, улар бошқа мамлакатлардан келган фуқароларга ҳам таълим-тарбия бера олса, турли миллат ва элат вакиллари тинч, осойишта яшасалар, одобу ахлоқда, мардлиги саховатда, поклиги эътиқодда, дину диёнатда бутун бонку башарга ибрат бўла олса — ундай шаҳарга шариф макоми берилган. Бухоро шундай етти шаҳардан бири эди. Ҳақиқатдан ҳам Бухоро жаҳонга Абу Хафс Кабир ал-Бухорий (Имом хожатбарор, 767-837)дай, Имом ал Бухорий (810-870)дай, Абу Абдулло Рудакий (858-941) эки Абу Али ибн Сино (980-1037)дай, Аҳмад Яссавий (ваф.1166) эки Абдулолиқ Гиждувоний (1103-1220) мисоли зотларни тарбиялаб берди. Шайх Умар Боғистонийнинг ўғли шайх Ҳованд Тахур (13 аср охири — 1350) Бухорода ўқиди. У “Ислом арконлари ҳақида”, “Шариат ва тарикат масалалари ҳақида рисола”, “Ўнта шарт ҳақида рисола”, “Тарикат одоби ҳақида рисола” ва бошқа китобларини Бухорода ёзган. Бухоронинг “Шариат, тарикат, маърифат, ҳақиқат”дан иборат тўртта бозори туну кун одамлар билан гавжум. Бу обод ва тўкин бозордан Турди Фароғий, Бобораҳим Машраб, хожа Самандар Термизий, Сўфи Оллоёр бир даврда, бир мақсадда илм савдо қилишганлар. Ўзбек мумтоз адабиёти тарихида улардан ҳар бирининг ижодидаги муваффақиятлари ўзларига хос ва мос бетакрор бир дунё. Айни дамда бизлар учун Сўфи Оллоёр (1644, Каттақўрғон беклиги Минглар қишлоғи — 1724, Денов) ҳазратлари муҳим. Чунки “Денов адабий мухити” шаклланишида у зоти шарифнинг ҳам ижобий таъсирлари оз бўлгани йўқ. Деновлик ижодкорлардан қайси бири Сўфи Оллоёр шахсияти билан боғлиқ ривоятлар туғёни туфайли шеър, илмий мақола, қисса ё дoston ёзмаган. Айни дамда мен “Гоургон” дostonини ёздим. Дoston ўн уч қисмдан иборат. Унинг мазмун-моҳиятига ҳам форсий, ҳам туркийда қалам тебратган Сўфи Оллоёрнинг илонларга нис-

батан “Тоши юмшоқдир, ичи заҳар” хулосасини сингдириб юбордим. Дostonдан ўқиймиз:

*Тепа эмас, ларзон вужудим
Тупроқ мисол сукута толан.
Қай бир одам тили учиди
Илон захри ўрнашиб қолан.
Илон захри занга ўхшамас
Бировларнинг қонига кўчан.
Бировларнинг жуссаси катта
Юрагидан оқибат ўчган...
Бировларнинг замини заҳар
Осмондан заҳар ётади.
Эрта-ю кеч бемор онаси
Сигридан огу соғайди.*

Афсуслар бўлсинки, XXI асрнинг йигирма олтинчи йилларида юқоридагилардан биронтаси ёлгон эмас. Оловли қалб, зиёли кўзимиз қаршида рад қилиш мумкин бўлмаган ғуж-ғуж ҳақиқатлар сабаби табиий эки илонларнинг захрида эмас, балки замонавий бесавод дипломли, тирноғидан тепа сочигача коррупция балчиғига ботиб кетган жамият эки одамларнинг ўзиди. Аксинча бўлганда “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”да ёзилганидай

ўхшаб кетади. Ундай бетакрор халқ булоқлари сони сон мингта. Улардан бири бир ярим минг қувун пишигини кўрган “Алпомиш” дostonидир. Бу дostonнинг бошқача ишланган турлари ҳам оз эмас. Хусусан, унинг сурхондарёча вариантини ўзим ёдкаш, ижод одами, халқ бахшиси Хушбоқ Мардонакул ўғлидан қанчадан қанча ортага қайтмас вақтини сарфлаб ёзиб олим. Кўп нухсада қайта-қайта чоп эттириб ва китобхонлар мулкига айланттирдим.

Бизнингча, Барчинойсиз Алпомиш ҳеч ким. Барчиноий аввало аёл. Аёлнинг беғубор табассуми беэиё тошни маъданли тоққа, энг тоза темирни симобга айланттириш қудратига эга. Шулар боис Денов адабий мухити ташаббускори каминанинг муштирайд келадиган юраги “Она” десангиз, “Раъно Узокова” десангиз қуёшнинг қайноқ тожига айланиб кетади. Чунки у сурхондарёликлар қизи, айни шу юртининг Ҳамид Олимжоннинг назари тушган Зулфияхонимдан кам бўлмаган сурхондарёликларнинг салоҳияти шоираси, ўзбек китобхон фарзандларининг фахридир.

бўлиб етишди... Ўқув масканини 1965 йили тамомлаган Виталий Касабринов Сибирь фанлари академияси академигидир. Алик Кисатаев эса Санкт-Петербург атом энергияси назорати бўлим бошлиғи. 1978 йили мактабни тамомлаган Дилбар Аҳмедова Бухоро вилояти хотин-қизлар кўмитасининг раисаси... Китобда қайд қилинган ва ислари қайд қилинмаган, ҳавас қилса арзийдиган мактабнинг собиқ ўқувчилари Денов фарзанди, “Денов адабий мухити”га алоқадор давлат ва илм фан арбобларидир.

Хулласи калом, мактаб, таълим-тарбия ҳам “Денов адабий мухити” таъсири сабаб туман миқёсида ё унга алоқадор Ҳамид Бадалов (1928-1995); Менгзиё Сафаров (1938-1994); Аббос Малик (1938-2008); Чори Ёқубов (1940-2003) мисоли ўнлаб таниқли истеъодлар етишди. Улардан ҳар бири ўзбек миллий адабиёти ҳам “Денов адабий мухити” тарихида тенги йўқ, бетакрор сиймолардир. Мисол учун Тоғай Муроднинг ўзи ҳақида ёзган “Мен”ига назар ташлаймиз:

“Саводни мазаси йўқ. Москвада ўқиб келмасам бўлмайди, дедим. Дардим ўқиб бўлмади. Дардим прокуратуралар бўлди, дардим судлар бўлди.

Бир оёғим институтда бўлди, бир оёғим судларда бўлди.

Мен таниш-билиш йўли билан тергов матнларини сотиб олдим. Икки оғиз ахборот олиш учун яримталар куйдим.

Ўшанда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси қиссаларини учун Ойбек мукофоти бериб эди. Ана шу мукофот пулини зиндонлардан ахборот олиш учун сарфладим.

Мен эртадан кечгача судларда ўтирдим. Суд йўлақларида ўтирдим. Суд дарвозаси олдида тик турдим.

Судга киритмас, қўшни уйлар чердагига чиқиб судни пойлаб ўтирдим.

Мен ўз кўзим билан кўрдим, ўзбек халқининг юлдуз зиёлиларини тепиб-тепиб зиндон машинага босдилар. Ўзбек халқининг гултоқ зиёлиларини уриб-уриб зиндон машиналарига солдилар. Ўзбек халқининг сара зиёлиларини оёқ-қўлидан олиб, зиндон машиналарига отдилар.

Мен Москвада ўқимадим, мен Москвада ўзбек халқининг қайғуси билан яшадим.

Мен ўзбек халқига ҳайкал қўяман!”

Афсуслар бўлсинки, юқоридаги беҳосият ҳайратномалардан қаттиқ ҳафаланган Тоғай Мурод хайқира-хайқира сўнги сафарига кетди. Мен эса ноилж. Қўлимда оҳори тўқилмаган дастурмоладан бошқа нарса йўқ. Пешонамга Чоршанби Дехнавийнинг “Лайлатулқадр” қиссасини қўйганимча “Ярим хўл ҳазондай тутаетирман, халқдан зўр миллатни кутаётирман!” дедим. Айни дамда халқ билан миллат ўрта-сидоғи тафовутларни таҳлил қилиш шарт эмас. Уларсиз ҳам куйидагилар аниқ. Агар халқ миллат макоми даражасига кўтарилса, бир одам ҳаммага, ҳамма бир одамга айланади, муҳими одамлар одамларнинг асабини эғовламайди, таъбир жоиз бўлса иту-мушук блогерлар бир-бирига устун ва устунгўша бўлади, жамият тараққиётининг кушандаси коррупциядан ном-нишон ҳам қолмайди. Менинг яқка-ю ягона орзумим оламон халойиқни миллат макоми шоҳсупасида қуришдир. Яна бир гап оламда бири биридан айро, беконун буюм-ҳодиса йўқ. Бўлмайдиган ҳам. Худди шу маънода Борлик, яъни табиат, жамият, инсон ва унинг маънавиятидан “Денов адабий мухити”дан бошқалар мисоли мени ҳам ажратиб бўлмайди. Бизлар ўзаро занжирбанд. Аксинча бўлганда мен 396 бетли “Сурхондарё қасидаси” (Surxon — nashr, 2023)ни, 376 бетли “Бухоро қасидаси” (“MIRON — ABT — DESIGN”, Тошкент — 2023)ни, 358 бетлик “Тожиқ дўстим ўзбекинган” (Тошкент — 2026)ни, 440 бетлик “Тошкентим — дунёлар бешиги” (“Янги япроқ нашриёти” Тошкент — 2026)ни ёзолмас, Президент Шавкат Мирзиёевнинг назарига тушмас, “Дўстлик” ордени билан мукофотланмас, Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзолигига қабул қилинмас, куйидаги шеърый мисраларни тош битикка айлантира олмас эдим:

*Одамдан инсон кўп, таълим-тарбия
Мақтов, маҳзияга чексиз осмон тор.
Иштиёқ, истеъод, ижод, галаба
Уюшма, аъзолик, хужжат менда бор.
Жасоратни муҳит, хужжатдан одим
Бугун шоирликдан кўрқмасдан қолдим!*

Бухоро вилоятининг 94,4 фоиз обикор ери шўрламас, ер ости суви яроқсиз холатга келмас, Бойсун тумани Кофрун қишлоғи олтингугуртли табиий, захарли газ булутли остида қолмас эди. О, бесавод, бесавия, дипломли банди оғиз. Нималар қилиб кўйдинг, Сен!!

Бир кам дунёда ҳар бир кор(иш)нинг ўз устаси ё кушандаси бор. Симхари ё қолдай-қолдай серзаҳар илонларнинг кушандаси Сўфи Оллоёр. У ўз замонасининг саводли, билимдон, маданиятли, маънавияти, йймон, эътиқоди соғлом ва бутун инсон. Инсон одам мисоли онадан туғилмайди. У онадан туғилган одамнинг жамиятдаги мавжуд соғлом мухит ҳам таълим-тарбиясининг оқибатида шаклланади. Сўфи Оллоёр ҳозирги қорнинг муҳимини, музликларнинг оловини топиб, дарёлардаги сувнинг суробини тўриллаётган одамларга ҳеч ҳам ўхшамайди. Қонунсизлик ва коррупция ухлаганда унинг тушига ҳам қирмаган. Дostonда ёзганман:

*Дунё додидир, бир кам қабохат
Эмонликнинг ўчи бор унда.
Адолатга максан Боботўғ
Қонуларнинг кучи бор унда.
Биллим, ишонч, амал шўбҳани
Қалб кўзидан қириб ўчирган.
Ваҳшиямордан Оллоёр морни
Гоургонга зўрлаб кўчирган.
Неча илдир илон, Гоургон
Тирик жонга заҳар тутайди.
Ундан зада тоғ, тош гиёҳлар
Оллоёрни шитиқ кутади!*

“Ёзиш, — деганлар бобомиз Абу Райҳон Беруний бундан минг йиллар бурун, хабар турларидан бири бўлиб, уни бошқа турлардан кўра шарафлироқ санаш мумкин; қаламнинг абадий излари бўлмаганда, халқларнинг хабарларини қайдан билар эдик?!” Бу ҳукм осмондаги ҳилолдай ҳақиқат. Бирок “Денов адабий мухити” шаклланишида “халқ оғзаки ижоди”нинг ўрнини ҳам рад қилиш қийин. Халқ оғзаки ижоди неча бир асрлардан асрлар оша қайнаб ётган минг кўзли булоққа

Унинг вақтли матбуотда эълон қилинган шеърларини архив материаллари орасидан излаб тўпладим, нашрга тайёрлади, китоб мақомиди ўқувчилар ҳукмига ҳавола этдим. “Субҳидам қалдирғочи” китобини Раъно Узокова ижоди ва умр йўлига бағишланди. Ҳозир Деновда Раъно Узоқованинг издошлари бисёр. Улардан Гуландом Тоғаева (2-даражали Соғлом авлод ордени, “Шухрат” медали ва бошқа давлат мукофотлари соҳибаси), Дилрабо Норқулова (2002 йилнинг Зулфия номидаги Давлат мукофоти совриндори), Шаҳноза Турсунова (2005 йилда адабиёт йўналиши бўйича Зулфия номидаги Давлат мукофоти совриндори бўлган), Фариди Тошпўлатова (2011 йилда Зулфия номидаги Давлат мукофоти лойиқ топилган). Худди юқоридагилар мисоли Феруза Қурбонова билан Рухсонабону Абдуразоқова ҳам Зулфия номидаги Давлат мукофоти совриндорларидир. Шундай юксак мукофотларга даъвогар деновлик ижодкор қизлар сафининг охири кўринмайди.

Туманда “Денов адабий мухити”га бош қош, ортиқча мақтовларга номуҳтож бешта Ўзбекистон Қаҳрамонилари бор. Мен аклий, жисмоний ва малакали меҳнатда улар мисоли:

*Эй ҳалойиқ, Денов оғоҳ,
Кўёи гувоҳ, фурсат ўқ.
Тоштемирнинг мўлжалли кўп,
Кексаршига вақти йўқ!*

Эй доно халқим, Борлик гувоҳ мўрчада ором бор, менда тиним йўқ. Ўтган куни академик Назар Тўраевнинг хатто математика фанлари доктори, профессор қизларининг ухлаганда тушига ҳам қирмаган “Уй музей”ни ташкил этдим. Куни кеча у Ҳазарбоғдаги 27-сон умумий ўрта таълим мактабининг 100 йиллигини нишонлашда ташаббус кўрсатдим. “Шухрат тоғдан мактабнинг шарафли йўли” (Surxon — nashr, 2025) китобини қикди. Китобдан ўқиймиз: “... мактабни 1953 йилда тамомлаган Тошпўлат Темиров Самарқанд давлат университетининг математика фани ўқитувчиси

